

ESZMETÖREDÉKEK

VAN TIEGHEM VILÁGIRODALOM-TÖRTÉNETE.

Az a több, mint két évtizedes propaganda, amit a magyar irodalomnak külföldi ismertetésével — *Nouvelle Revue de Hongrie, Visage de la Hongrie, Ungarische Jahrbücher* stb. — kifejtettünk, kezdi meghozni gyümölcsseit. Különösen a francia szellem, amely a világháború után oly nagylelkűen megnyitotta kapuit a világ minden népe számára, — mintha az irodalom lenne az örök barátság és az örökbéke záloga — a francia közvélemény őszintén kezdett figyelmezni a magyar irodalom jelenkori és múltbeli megnyilvánulásaira, annál is inkább, mert sokszor önmagát, a franciaságot ismerhette föl a nemrég még exotikusnak hitt, távoli országban.

Ennek az érdeklődésnek első nyomai a politikai és történeti irodalomban jelentkeznek. Ma már szinte anakronizmus beszélni róla, de tény, hogy a trianoni béke revíziója érdekében egész könyvtárra menő francia publikáció jelent meg, nem is szólva a rokonszenvenek egyéb megnyilvánulásairól, amilyen volt például Delattre belga jezsuitának két könyve Magyarországról. A magyar történelem (Eckhardt Ferenc), a magyar irodalomtörténet (Hankiss János, Juhász, Molnos) a francia kiadóknál bevezetett téma lett és a francia tudósok fölhasználták a magyar kutatások eredményeit (Brunot, Hazard, Pillias).

Az irántunk való érdeklődésnek legújabb állomása Párizsban: Paul Van Tieghem könyve.*) Van Tieghem neve fogalom azok körében, akik a francia-magyar szellemi érintkezések körében működnek. Passy-i szalonja az összehasonlító irodalomtörténészek találkozó helye volt a második világháború előtt. A lyoni irodalomtörténeti kongresszusnak (1939) ő volt a megszervezője és legelkessebb tagja. Az a hatalmas *Repertórium,**)* amelyet — számos ország specialistáinak közreműködésével — 1937-ben kiadott, kronológiai egyidejűségében mutatja be az európai irodalmak eseményeit és teljes mértékben figyelembe veszi a magyar adatokat is.

Van Tieghem mindig egész Európát nézi és hatása ezért is olyan nagy külföldön. Nálunk különösen a preromantikára vonatkozó tanulmányai ismertek bár az itt felmerült szempontok (Szerb Antal) még feldolgozásra és kiterjesztésre várnak. Legújabb könyvének hosszú címet adott: *Európa és Amerika irodalmának története a reneszansztól napjainkig*. Négyszázhusz lapnyi kötet, amelyet összefoglaló munkának szánt a szerző. Amerika először jelenik meg egyenrangú fél gyanánt az

*) *Hist. litt. de l'Europe et de l'Amérique, de la Renaissance à nos jours*. Paris, Colin, 1941, 8° 422 l.

**) *Répertoire chronologique des littératures modernes*, publié par la Commission internationale d'Hist. litt. moderne, sous la direction de Paul Van Tieghem. Paris, Droz. 1937.

irodalomtörténet porondján: a nemzetek szétszakadásának legkritikusabb idején egy kétvilágrészt egységes szellemi képbe foglaló munka kereteiben.

A magyar irodalmat körülbelül a lengyel, a cseh és a horvát-szerb irodalommal egy nívón szerepelteti Van Tieghem, ami a teljességre törekvő filológus könyvét kitűnő irodalmi szótárrá avatja, de az európai-ság képét kissé félreszínezi. A cseheknek nem volt Petőfijük, akiért franciák lelkesedtek, akit olaszok utánoztak. A románok nemzeti történelme nem inspirálta a nyugati irodalmat, mint ahogyan inspirálta a magyar Zrinyi, Rákóczi, Kossuth. A lengyel élet nem lett irodalmi téma, mint a magyar Alföld. A szerbeknek nem volt Madáchuk, aki egyébként csak most indult el világhódító útjára. (Egy új francia fordítás készen várja a színrevitelt.)

A magyar írók közül betűrendben a következők találhatók Van Tieghem irodalomtörténetében: Ady Endre, Arany, Babits Mihály, Bajza, Balassi, Berzsenyi, Bessenyei, Csokonai, Eötvös, Gvadányi, Jókai, Kisfaludy, Karinthy, Katona, Kosztolányi, Madách, Mécs László, Mikszáth, Molnár, Móricz Zsigmond, Petőfi, Tolnai Lajos (ez kimaradhatott volna!), Tormay Cecil, Vajda János, Vörösmarty, Zrinyi Miklós. Ilyen gazdag sorozat még nem szerepelt külföldi munkában. Loliée összehasonlító irodalomtörténete (1906) még csak Petőfit, Vörösmartyt, Czikit (sic!), Dóczit (?) Eötvöst és Jókait említette, összesen négy sorban... Mindazonáltal hiányoznak Van Tieghem munkáiból: Jósika, Kemény Zsigmond, Krudy Gyula, Tompa, Szabó Dezső és az új erdélyiek egytől-egyig...

Ady lengyel költőkkel, a cseh Brezinával került egy plattformra. De elismeri róla Van Tieghem, hogy az utolsó félszázad egyik legnagyobb költője, amit talán idehaza még nem mertek volna ki mondani Ady európai jelentőségével kapcsolatban. Babits az európai kultúra költője, Kosztolányi a forma mestere, Mécs sikerét az optimizmusának köszönheti... Móricz Zsigmondnak másfél sornál több nem jut.

Ambrus Zoltán definíciója: „a polgári és művészi társadalomban a végzetet tanulmányozza.“ Tormay Cecil *Régi házát* nem annyira a társadalmi elfajulás (*âgénerescence sociale*) jellemzi, mint Van Tieghem állítja, hanem a három nemzedéken keresztül való lelki fejlődés finom rajzolata... Karinthyban — ezt jól meglátta Van Tieghem, a magyar kritikákon keresztül — nem humoristát, hanem eredeti gondolkodót és mély pszichológust definiál.

A régebbi magyar irodalommal szemben mégis könnyebb helyzetben volt Van Tieghem. Itt már kialakult nézetek és lexikális földolgozások (*Encyclopaedia Britannica*) állottak rendelkezésére.

Arany révén ismét csehekkel kerül egy porondra a magyar irodalom, ami a *Toldi* írójánál talán szimbolikusnak is vehető. Eredeti fogalmazás, amit a *ballada Shakespeare-jéről* mond Van Tieghem: „Erős lélekani intuíció, érzetmes hatás, kínos emlékektől megszállott, büntudattól marcangolt lelkek rajza.“ Arany közvetlen szomszédságában megtudjuk azt is, hogy a montenegróiak püspöke nemzeti époszt írt, mély filozó-

fiával és költőiséggel és hogy egy horvát költő klasszikus époszában a montenegróiak győzelmét zengi a törökök fölött... Sokat elmélkedhettünk majd Van Tieghem könyvében.

Petőfi a szerb Radicsevics és a román Alexandrescu közé szorul, de tizenöt szép sort kap, azzal a fortissimóval, hogy Európa egyik legnagyobb romantikus költője. A többi magyar említések nem lépik túl a jóinformált lexikon kereteit.

Nagyvonalú áttekintések és jellemrajzok hiányában is hálásak lehetünk Van Tieghem könyvének. A magyar szellemiség mai külföldi pozíciójában többet nem várhattunk tőle, Magyarország tudós barátjától. Kuriózum kedvéért említsük meg, hogy a kötetből hiányoznak még a következő írók: Heine, Thomas Mann, Werfel, Stefan Zweig.

(Kolozsvár.)

Zolnai Béla.

SZEREPIÁTSZÁS ÉS SZÓVÁLLALÁS A NYELVBEN.

„Szerepiátszás és szóvállalás a nyelvben^(*)” nem a latin vígjátékban fordul elő először. Talán már az is említhető ebben az összefüggésben, hogy Homeros a sajátos beszédmodort az ember legegényibb jellemző vonásának tartja; tanulságosak pl. az *Ilias* III. énekének 210-224. sorai, melyek Menelaos és Odysseus beszédmodorát állítják szembe, pompásan megfigyelt sajátságok éles kiemelésével; még inkább idevág pl. Nestor úgyszólván valamennyi megszólalása, melyekből valósággal egy egyéni — vagy helyesebben egy típusra jellemző — mondattan állítható össze (uralkodó vonása az „asszociatív mondatszerkesztés”). Aristophanénél meg már egyenesen a tájszólásnak van nyelvkomikumot célzó jelentősége, több ízben; a legjellemzőbb példa Lampito dór beszédje a *Lysistratében*. Más vonatkozásban idevág, amikor euripides-i sorokat vagy félsorokat ad parodisztikus célzattal szereplői szájába, vagy a sofisták filozófiai terminológiáját irónikusan utánzó kifejezéseket stb. Theokritosról kimutatható, hogy alkalmilag valósággal helyzetdalszerűen a szicíliai népi *bukoliasta* — sok fontos vonásban a mi regőseinkkel egyező alakoskodó — szerepét játsza meg. Ennek a szerepiátszásnak nyelvi vonatkozása is van: filológusok ú. n. *hyperdorismus*-okat figyeltek meg nála, azaz a „dórnál is dórabban” tájszólást. Olyan ez szinte, mint népszínműveink némelyikének a célon túllövő népieskedése, ahol egyetlen tájszólás sem használ ő-t. Lényegileg pedig rokon mindenestre Petőfi ö-ző helyzetdalával („Hírös város...”)

De ezen a ponton már közeljutunk egy másik gondolathoz, melyet Zolnai Béla a *Nyelvek harca* c. tanulmányában pendített meg (Magyar Nyelv 1926, 93). A görög irodalomban a műfajok egy-egy dialektushoz, illetőleg egy-egy az illető műfajra jellemző műnyelvhez (pl. „homerosi“

*) V. ö. Zolnai Béla, Melich-émlékkönyv 1942, 475.